

İKLİM, TARİH VE İNSAN*

Salih Özbaran

"Aristoteles insanların *tabii karakterlerini* yeryüzünde soğuk, sıcak ve orta bölgelere göre açıklamıştı... Onyedinci yüzyıl İngiliz Protestan vaazında Avrupa'nın Katolik güneyi ölümsüz olarak nitelendirilirken kuzey milletleri karanlık ve hantal sayılmışlardı". Yeryüzünün ısınması ve soğumasının etkileri ve atmosfer ve okyanusların devranı sonucu oluşan hava ve iklimin eski Grek ve 17. yüzyıl İngiltere'sinde insanların tasnifindeki görüntü işte böyle idi.

East Anglia Üniversitesi bilginlerinden Profesör H.H.Lamb geçmişte hiç te eski olmayan bir inceleme alanında, yani iklimin pek eski çağlardan bu yana insan üzerindeki etkisini incelemekle bizlere tarihin alanının, tarihçinin ufkunun ne denli geniş olduğunu göstermektedir. Lamb (her bir tarihçinin çözmesi ve yorumlaması gerektiği üzere), çeşitli kaynak ve kayıtları incelerken meteorolojik aygıtların verileri (barometre ve termometre, rüzgâr fırılacağı ve yağmur ölçeri ki bunların kullanımı 17. yüzyıl başlarında devreye girmiştir); belirli yıllardaki aşırı iklimi, sel baskınlarını, donma olaylarını, karı vb.ni bizzat yaşayan kişilerin bıraktıkları; geçmiş iklim ve havaya etk eden tosil buluntularını sağlayan fizikî ve biyolojik belgeler; günlükler, yıllıklar ve kronikler; hububat fiyat kayıtları, sarkıtlardan buzul çağ kanıtları, arkeolojik buluntular, okyanus yataklarındaki bilgi kaynaklarını kullanmıştır.

Lamb, tarih ve iklimi buzul çağlarıyla başlatıyor ve tanıkları 115,000 - 90,000 yıl öncesine götürüyor. 10,800 yıl öncesinde, altı asır süren bir hava soğumasından, son 10,000 yıl içindeki erimelemin tarımı geliştirdiğinden söz ediyor. Kaliforniya ve Avrupa'daki gözlemlere göre şu farklılıkları dile getiriyor; a) Buzul çağı sırasında M.Ö. 1100 ve 800 yılları arasında Avrupa'nın en sıcak dönemlerini yaşadığı, b) Romalılar döneminde Avrupa'da sıcaklığın sürdüğü, hattâ en yüksek dönemine ulaştığı, ancak Kaliforniya'da 100-150 yıl öncesinde bozulmanın görüldüğü, c) Ortaçağlarda Avrupa'da sıcaklığın bir yüzyıl daha sürdüğü, d) Avrupa'da ve Kaliforniya'da sıcaklığı izleyen soğuk iklimin şiddetli olduğu, 1590 ve 1690'larda en şiddetli dönemini yaşadığını ileri sürmektedir.

Yazar, üçüncü ve son kısımda da - tarihçi açısından çok önemli sayılması gereken-iklim gelişmelerinin insanlığa ve insanlık tarihine etkisini ele almaktadır. Bu etki

*) H.H.Lamb, *Climate, History and the Modern World*, London/Methuen, 1982, XIX-387 sa yta, 11 tablo, 120 resim.

nin çok çeşitli olabileceğini ve doğrudan olabileceğini vurgulamaktadır. Bu etkiler şöyle sıralamaktadır: 1) Yer su seviyesini ve toprak nemini etkileyen su kaynakları; kaynak, nehir, göl ve buzul seviyeleri ve su gücü için gerekli su tedariki, 2) İnsan ve hayvan yaşayışlarına, yakıt ve ürün üretimine doğrudan etki yapan sıcaklık dereceleri, 3) Güneş ışını, nem ve bulutluluk durumları ve bunların sağlığa ve büyümeye etkileri, güneş gücü, 4) Mevcut yapıyı bozan rüzgâr ve etkileri, rüzgâr ve dalga gücü, buharlaşmaya, bitkiye ve ürüne etkiye ve böcek ve bakterilerin hayat şartları üzerindeki etkisi.

Lamb, 1979 Dünya İklim Konferansı'ndan - Stokholm Üniversitesi profesörlerinden B.Bolin'in altı maddede özetlediği bildirisinden - çıkardığı sonuçları şöyle sıralıyor:

- 1) Son birkaç yüzyıl içinde görülen iklim değişiklikleri insan sağlığı ve davranışları üzerinde büyük etki yaptı;
- 2) Tabii iklim değişiklikleri gelecek yüzyıllarda devam edecek... onyedinci ve ondokuzuncu yüzyıllar arasında olduğu gibi, daha aşırı ve soğuk iklim gözlenebilecek;
- 3) İklimin tabii değişiklikleriyle kıyaslanıldığında önemli sayılabilecek, insanların bölgesel ve belli bir ölçüde iklimi etkilemiş oldukları anlaşılacak;
- 4) İnsan faaliyetleri gelecek yüzyıllarda büyük iklim değişiklikleri yaratabilecek ve bunlar son birkaç yüzyıl içinde gözlenenlerden daha büyük ölçüde olabilecek;
- 5) İnsan faaliyetleri sonucu daha sıcak iklim ve yağmur yağış düzeninde artış olabilecek;
- 6) İnsanoğlu yüksek iklim değişikliklerine, hattâ son dönemlerde görülenlerden daha aşırılarına uyum sağlayabilmek için iklim bilgisini daha iyi kullanacak ve tahminleri doğru yapabilmek için daha çok araştırma yapacak.

İnsanlık tarihi, Lamb'ın da işaret ettiği gibi, sürekli değişen, bazen hızla bazen yavaş yavaş değişen bir dünyada sürüp gitmiştir; ve uzun dönemler içinde oluşan değişiklikler bazen bir yıl içinde gerçekleşen sarsıntılar yanında karanlıkta kalmıştır. Çevre, şüphesiz, değişmeye devam edecek ve bu değişiklikliğin sebepleri arasında insanın kendi etkisi kadar tabii faktörlerin rolü olacaktır. Önümüzdeki yıllar ve yüzyıllar için standart bir yaşama reçetesi vermek güç olacaktır. Ancak, dünyanın orta arz derecelerinde yaşayanlar yeşil alanların, diğer yerlerdeki kutbun ve karlı dağların, başka bazı yerleşim alanlardakiler de sahra veya ormanların nimetlerinden yararlanmasını bilmişlerdir. Klimatolojist Lamb, bilim adamılığının yanında başarılı bir tarihçi olarak da, iklim değişikliklerinin etkisini çok güzel yansıtmıştır. Ve insanoğlu gelecek zamanlarda da kendisini iklim değişikliklerine uymaya zorlayacaktır.